

Lublin, 2 września 2022 r.

dr hab. Joanna Piórkowska-Flieger
Katedra Prawa Karnego i Kryminologii
Wydział Prawa i Administracji
UMCS

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Emilii Płońskiej pt. „Przestępstwo posługiwania się cudzym dokumentem tożsamości - ujęcie prawne i kryminologiczne”, Białystok 2022, ss. 551

Czyny skierowane przeciwko wiarygodności dokumentów stanowią obszerną i zróżnicowaną kategorię przestępstw. Analizując piśmiennictwo karnistyczne, można stwierdzić, że stosunkowo mało uwagi poświęca się przestępstwom posługiwania się dokumentem stwierdzającym tożsamość innej osoby albo jej prawa majątkowe, kradzieży lub przywłaszczenia takiego dokumentu oraz bezprawnego przewożenia, przenoszenia lub przesyłania go za granicę. Mając to na uwadze, należy pozytywnie ocenić wybór tematu rozprawy doktorskiej. Zważywszy na brak pogłębionych analiz podjętej problematyki w doktrynie prawa karnego, a także niezbyt bogate orzecznictwo w tym zakresie, stanęło przed Doktorantką trudne i zarazem ambitne zadanie.

Na uznanie zasługuje także fakt, że ujeta w rozprawie doktorskiej tematyka została przedstawiona nie tylko w aspekcie teoretycznym, lecz również empirycznym. Rozdziały od I do VI mają charakter teoretyczny, zaś od VII do X charakter empiryczny. Takie ujęcie pozwala na wielowymiarowe spojrzenie na rozpatrywany problem badawczy.

Oceniając rozprawę doktorską pod względem formalnym, należy wskazać na pewne uchybienia. Pierwsza uwaga odnosi się do częstego podawania przez

Doktorantkę nieaktualnych Dzienników Ustaw. Uchybienie to dotyczy wielu aktów prawnych, także kodeksu karnego. W przypadku części orzeczeń powoływanych w rozprawie doktorskiej brak jest wskazania źródła ich publikacji (np. na s. 44, 61, 168, 169). Ponadto sformułowanie tytułu rozdziału IV rozprawy w spisie treści różni się nieco od tego, który występuje w tekście głównym.

W rozprawie pojawiają się błędy językowe (np. „prawno-karnym”- s.17, 369; „okres czasu”- s.230, 235, 254; „liczba wykrywalności przestępstwa”- s.273; „postuluje się o rozwiązania”- s.476). Przed publikacją recenzowanej rozprawy doktorskiej konieczna więc będzie korekta językowa.

Odnosząc się do wykorzystanej w rozprawie doktorskiej literatury, należy podkreślić, że Doktorantka uwzględniła większość publikacji dotyczących analizowanej materii. Jednakże w bibliografii dwukrotnie pojawia się ta sama pozycja (Herzog A., Komentarz do art.275 k.k., w: R.A. Stefański (red.), Kodeks karny, Wyd. C.H.Beck, Warszawa 2019, (wersja on-line Legalis). Ponadto błędnie wskazano pierwszą literę imienia powoływanej autorki (powinno być: M.Gałązka, (s. 162, 165, 166, 167, 507). Wystąpił również błąd w nazwiskach innych powoływanych autorów (powinno być: W. Doroszewski, s.36; A.Pilch, s.166, 514; M.Safjan, s.155, 514; M.Żelechowski, s.197, 198,201, 208, 209, 210, 212, 214, 519).

Doktorantka w zasadzie prawidłowo sporządziła przypisy, jednak powołując się na stanowisko M.Żelechowskiego, nie podała w przypisie publikacji, w której stanowisko to zostało wyrażone (s.216).

Przechodząc do oceny merytorycznej rozprawy, należy podkreślić, że stanowi ona obszerne opracowanie podjętej tematyki. Praca składa się z jedenastu rozdziałów, poprzedzonych wprowadzeniem i zwieńczonych podsumowaniem.

Rozdział I rozprawy pt. „Metodyka badań” ma charakter niejako wstępu do podjętych rozważań. Doktorantka przedstawiła w nim cele rozprawy, problemy i hipotezy badawcze (zarówno o charakterze prawnym, kryminologicznym, jak i kryminalistycznym). Wskazała także na metody, techniki i narzędzia badawcze. W ten sposób zaprezentowano kwestie, które zostały przez Doktorantkę poddane

szczegółowej analizie w kolejnych rozdziałach oraz sposoby przeprowadzenia tejże analizy.

W rozdziale II pt. „Pojęcie dokumentu w systemie prawa polskiego” przedstawiono rozumienie terminu - dokument w znaczeniu języka potocznego i różnych dziedzin prawa oraz kryminalistyki. Rozważając prawnokarne pojęcie dokumentu Doktorantka nie ograniczyła się do definicji analizowanego terminu na gruncie kodeksu karnego z 1997 r., ale odwołała się także do poprzednio obowiązującego stanu prawnego. W odniesieniu do art.120 § 13 k.k. z 1969 r., w którym zawarto definicję dokumentu, Doktorantka uznała, że obok przedmiotów, z którymi było związane określone prawo, dokumenty stanowiły także przedmioty zawierające treść prawnie znaczącą (s.58). Precyzyjniej należałoby stwierdzić, odwołując się do drugiej kategorii przedmiotów stanowiących dokument, że jako dokumenty na gruncie kodeksu karnego z 1969 r. rozumiano przedmioty zawierające treść, która była lub mogła być prawnie znacząca. W art.120 § 13 k.k. z 1969 r. mowa była bowiem o przedmiocie, który ze względu na zawartą w nim treść stanowił dowód prawa, stosunku prawnego lub okoliczności mogącej mieć znaczenie prawne. Dopiero w obowiązującym kodeksie karnym zastąpiono określenie „okoliczność mogąca mieć znaczenie prawne” sformułowaniem – „okoliczność mająca znaczenie prawne”. Wskazanie na tę różnicę dałoby Doktorantce asumpt do dalszych rozważań, jak ta zmiana wpłynęła na zakres prawnokarnego rozumienia dokumentu.

Zastrzeżenie budzi umiejscowienie problematyki dotyczącej karnoprosesowego znaczenia dokumentu w punkcie 4 pt. „Pojęcie dokumentu w Kodeksie karnym z 1997 r.” Tematyka ta powinna znaleźć się w odrębnym punkcie. Jest to tym bardziej uzasadnione, że Doktorantka podkreśliła, iż nie każdy dokument w rozumieniu art.115 § 14 k.k. stanowi dokument w znaczeniu karnoprosesowym (s.63). Trafnie natomiast, biorąc pod uwagę temat rozprawy doktorskiej, wyodrębniono problematykę dokumentów publicznych (s.66-77).

Istotne kwestie poruszono w rozdziale III pt. „Charakterystyka dokumentów tożsamości występujących w polskim obrocie prawnym”, którego przedmiotem są pojęcie i rodzaje dokumentów stwierdzających tożsamość. Ta kategoria dokumentów

nie jest zdefiniowana ustawowo. W doktrynie prawa karnego występują rozbieżności w zakresie uznania określonych dokumentów za dokumenty stwierdzające tożsamość. Wskazując na ujawniające się wątpliwości interpretacyjne na tym tle, a także wzajemne relacje między dokumentem stwierdzającym a poświadczającym tożsamość, Doktorantka zaprezentowała własne stanowisko w tej kwestii.

Przy omawianiu wzoru dowodu osobistego Doktorantka użyła sformułowania „elementy zabezpieczające dokument przed podrobieniem i fałszowaniem” (s. 109). Nastąpiło tu niewłaściwe rozróżnienie podrobienia i fałszowania, ponieważ podrobienie obok przerobienia stanowi postać fałszowania dokumentu.

W rozdziale IV rozprawy pt. „Charakterystyka dokumentów stwierdzających prawa majątkowe występujących w polskim obrocie prawnym” Doktorantka skupiła się na analizie pojęcia praw majątkowych i właściwej interpretacji niezdefiniowanego ustawowo pojęcia „dokument stwierdzający prawa majątkowe”, który jest drugim obok dokumentu stwierdzającego tożsamość, przedmiotem czynności wykonawczej przestępstw ujętych w art.275 k.k. Doktorantka odnosząc się do sprawcy przestępstwa, który dopuszcza się zamachu na mienie, stwierdziła : „Narusza on mienie (dobro prawne) tylko pośrednio, gdyż bezpośrednim przedmiotem jego oddziaływania jest faktyczny czyn sprawcy przestępstwa” (s.147). Nie można się zgodzić, że czyn sprawcy jest bezpośrednim przedmiotem jego oddziaływania. Za przedmiot bezpośredniego oddziaływania uznaje się obiekt, na który skierowany jest czyn sprawcy. Wątpliwość budzi także określenie czynu oraz zachowania i zamachu jako faktycznego (s.147).

Rozdział V rozprawy pt. „Kształtowanie się przestępstwa posługiwania się, kradzieży lub przywłaszczenia dokumentu stwierdzającego tożsamość innej osoby w ujęciu historycznym” obejmuje interesujące uwagi odnoszące się do ewolucji odpowiedzialności karnej za wskazane w tytule rozdziału przestępstwo, poczynszy od kodyfikacji państw zaborczych.

Analizując regulację ujętą w art.196 k.k. z 1932 r., zgodnie z którą karze podlegało korzystanie z cudzego dowodu tożsamości lub użyczenie swojego dowodu tożsamości komuś innemu, Doktorantka uznała, że: „W obu przypadkach chodziło o

prawdziwość/autentyczność dowodu tożsamości” (s.180). Do takiego stwierdzenia należy się odnieść krytycznie, ponieważ art.196 k.k. z 1932 r. nie dotyczył podrobionego lub przerobionego dokumentu, ale dokumentu autentycznego.

Rozdział VI rozprawy opatrzone tytułem „Przestępstwo posługiwania się cudzym dokumentem stypizowanym w art.275 § 1 i § 2 kodeksu karnego z 1997 r.” Tytuł ten nie oddaje w pełni zawartej w rozdziale treści. We wskazanych w tytule przepisach ujęto bowiem nie tylko przestępstwo posługiwania się cudzym dokumentem. W istocie, rozdział VI obejmuje analizę ustawowych znamion także czynu polegającego na kradzieży, przywłaszczeniu, bezprawnym przewożeniu, przenoszeniu lub przesyłaniu za granicę dokumentu stwierdzającego tożsamość innej osoby lub jej prawa majątkowe. Rozważania ujęte w rozprawie doktorskiej wykraczają więc poza zakres wyznaczony jej tytułem. Kwestię tę Doktorantka wyjaśniła jednak we wprowadzeniu zaznaczając, że nazwa przestępstwa użyta w tytule rozprawy jest skrótem myślowym i analiza obejmować będzie wszystkie zabronione w art.275 k.k. zachowania.

Odnosząc się jeszcze do tytułu rozdziału VI rozprawy, wydaje się, że Doktorantce chodziło nie o dokument stypizowany w art.275 § 1 i 2 k.k., ale o przestępstwo, a w zasadzie przestępstwa stypizowane w art.275 § 1 i 2 k.k.

Ustawowe znamiona przestępstw przewidzianych w art.275 k.k. przedstawione zostały w oparciu o klasyczny i czytelny schemat obejmujący: przedmiot ochrony, stronę przedmiotową przestępstwa, podmiot i stronę podmiotową przestępstwa.

W zakres strony przedmiotowej przestępstwa wchodzi m.in. skutek przestępny. W doktrynie prawa karnego w przypadku wielu typów czynów zabronionych pojawiają się wątpliwości co do ich formalnego lub materialnego charakteru. Tego typu rozbieżności dotyczą także czynu polegającego na bezprawnym przewożeniu, przenoszeniu lub przesyłaniu za granicę dokumentu stwierdzającego tożsamość innej osoby albo jej prawa majątkowe. Stanowisko Doktorantki w tej kwestii nie jest jednak jasne. W rozdziale VI, powołując się na wypowiedź R. Zawłockiego, Doktorantka zakwalifikowała czyn ujęty w art.275 § 2 k.k. do kategorii skutkowych (s.208), natomiast wcześniej w rozdziale V, odnosząc się do czynu penalizowanego w art.54

ust.2 ustawy z 10 kwietnia 1974 r. o ewidencji ludności i dowodach osobistych, którego odpowiednikiem jest obecnie art.275 § 2 k.k., stwierdziła, że przestępstwo to ma charakter formalny (s.189-190).

W ramach rozdziału VI rozprawy kwestią, którą Doktorantka mogłaby rozważyć na gruncie czynu ujętego w art.275 § 2 k.k. jest to, czy karze na podstawie tego przepisu podlega wyłącznie transfer dokumentu z terytorium Rzeczypospolitej Polskiej do innego kraju, czy również w kierunku odwrotnym.

Wypowiadając się w kwestii podmiotu przestępstw ujętych w art.275 k.k. Doktorantka stwierdziła, że : „Według polskiego prawa karnego sprawcą może być osoba, która w momencie popełnienia czynu zabronionego miała ukończone lat 17 (art.10 § 1 k.k.)” (s.209). Tymczasem sprawcą czynu zabronionego może być także osoba, która nie osiągnęła tego wieku, jednakże w myśl art.10 § 1 k.k. zasadniczo nie może być ona podmiotem odpowiedzialności karnej, a więc nie może być sprawcą przestępstwa. Nie można się również zgodzić z opinią, że w ustawie z 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich przewidziane są zasady odpowiedzialności karnej (s.209).

Analizując stronę podmiotową Doktorantka uznała, że zamiar bezpośredni zachodzi wtedy, „gdy sprawca uświadamiając sobie, że jego czyn stanowi realizację znamion czynu zabronionego pragnie popełnić czyn zabroniony” (s.210). Pewna wątpliwość dotyczy zdefiniowania elementu woluntatywnego zamiaru bezpośredniego. Jak wynika wprost z art.9 § 1 k.k. jest nim chęć popełnienia czynu zabronionego. Wydaje się, że nie powinno się utożsamiać chęci z pragnieniem popełnienia czynu zabronionego, które zabarwione jest w dużym stopniu emocjonalnie, co w przypadku chęci nie jest wymagane. W doktrynie prawa karnego wyrażane są wprawdzie niekiedy opinie o tożsamości pojęć „chce” i „pragnie”, jednak przyjmując takie stanowisko Autorka powinna je uzasadnić.

Doktorantka trafnie zwróciła uwagę na możliwość zbiegu art.275 § 2 k.k. z art.264 § 2 i 3 k.k., penalizującymi nielegalne przekroczenie granicy Rzeczypospolitej Polskiej oraz organizowanie innym osobom nielegalnego przekroczenia granicy Rzeczypospolitej Polskiej (s.221). Należy zgodzić się z Doktorantką, że problem

kumulatywnego zbiegu powołanych przepisów jest często pomijany w komentarzach do kodeksu karnego.

W końcowej części rozdziału użyte zostało określenie „podmiot ochrony” zamiast „podmiot przestępstwa” (s.222).

Rozdziały od VII do X rozprawy mają charakter empiryczny. Przeprowadzone badania obejmują lata 1999-2019, a zatem okres dostatecznie długi, aby sformułować rzeczowe wnioski dotyczące m.in. tendencji w zakresie struktury i dynamiki przestępstw ujętych w art.275 k.k., co się Doktorantce udało.

Część empiryczną rozprawy otwiera rozdział VII pt. „Statystyczny obraz przestępstwa z art.275 §1 i §2 kodeksu karnego w latach 1999-2019 w świetle wyników analiz danych policyjnych”, w którym sformułowano istotne wnioski dotyczące wielu kwestii, mianowicie: struktury i dynamiki przestępstw przeciwko wiarygodności dokumentów, struktury i dynamiki przestępstw przewidzianych w art.275 k.k., charakterystyki podejrzanych o popełnienie tych przestępstw biorąc pod uwagę płeć, wiek, zatrudnienie/naukę i obywatelstwo. Badania obejmują lata 1999-2019, zaś pod względem terytorialnym obszar całego kraju, z wyszczególnieniem województwa podlaskiego.

Podstawą rozważań zawartych w rozdziale VIII rozprawy pt. „Kryminologiczny obraz przestępstwa z art.275 § 1 i § 2 kodeksu karnego w latach 1999-2019 w świetle wyników badań aktowych” były dane uzyskane z repertoriów i akt sądowych postępowań karnych toczących się w latach 1999-2019 w III i XV Wydziale Karnym Sądu Rejonowego w Białymstoku i III Wydziale Karnym Sądu Okręgowego w Białymstoku. Analiza tych danych pozwoliła Doktorantce na sformułowanie określonych wniosków w zakresie m.in. sposobów zakończenia postępowań karnych w sprawach o przestępstwa penalizowane w art.275 k.k., sposobów ujawnienia tych przestępstw, form zjawiskowych ich popełnienia oraz danych osobopoznawczych sprawcy przestępstw przewidzianych w art.275 k.k. obejmujących płeć, wiek, obywatelstwo, stan cywilny, stan rodzinny, stan zdrowia, wykształcenie, zatrudnienie, źródła utrzymania, stan majątkowy oraz uprzednią karalność.

Przy omawianiu sposobów zakończenia postępowań karnych w sprawach o przestępstwa z art.275 k.k. Doktorantka, wskazując na art.17 § 1 pkt 3 k.p.k. w związku z art.1 § 2 k.k., podstawę umorzenia postępowania karnego określiła jako niską społeczną szkodliwość czynu (s.299). W obu powołanych przepisach mowa jest jednak o znikomej społecznej szkodliwości czynu. Ustawodawca odnosząc się do społecznej szkodliwości czynu stosuje różne określenia jej nasilenia, np. znikomy stopień w art.1 § 2 k.k. czy art.45 a § 1 k.k. Odpowiadająca ustawowemu określeniu ocena stopnia społecznej szkodliwości czynu zabronionego ma istotne konsekwencje prawne. Znikomego stopnia nie należy utożsamiać z niskim stopniem społecznej szkodliwości czynu zabronionego. Znikomy stopień społecznej szkodliwości czynu zabronionego przekreśla przestępny charakter takiego czynu. Natomiast niską społeczną szkodliwością mogą charakteryzować się niektóre przestępstwa.

Rozdział IX rozprawy pt. „Ofiara przestępstwa posługiwania się cudzym dokumentem tożsamości w latach 1999-2019 w świetle wyników badań aktowych” stanowi interesujące dopełnienie uwag zawartych w poprzednim rozdziale. Przedstawiono w nim wnioski wynikające z analizy danych osobopoznawczych ofiar przestępstw sankcjonowanych w art.275 k.k. dotyczące ich płci, wieku, obywatelstwa, stanu cywilnego i rodzinnego, stanu zdrowia, wykształcenia, zatrudnienia i źródeł utrzymania, a także uprzedniej karalności. Po zaprezentowaniu wybranych teorii wiktymologicznych Doktorantka wyszczególniła czynniki kształtujące rolę ofiary w genezie analizowanych przestępstw. Wśród nich wymieniła osobowość ofiary i relacje między ofiarą a sprawcą.

Określając pojęcie pokrzywdzonego Doktorantka stwierdziła, że jest to „(...) osoba fizyczna lub prawna, której dobro prawne zostało bezpośrednio zagrożone lub narażone na przestępstwo (...)” (s.370). Zgodnie jednak z art.49 § 1 k.p.k. za pokrzywdzonego uważa się osobę fizyczną lub prawną, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone bądź zagrożone przez przestępstwo.

W rozdziale X rozprawy doktorskiej pt. „Sądowa reakcja wobec sprawców przestępstw posługiwania się cudzym dokumentem tożsamości w latach 1999-2019” przedstawiono zagadnienie środków prawnokarnej reakcji wobec sprawców

analizowanych przestępstw obejmujących kary, środki karne, przepadek, środki kompensacyjne, środki probacyjne i środki zapobiegawcze. Doktorantka nie poprzestała na ustawowych możliwościach w zakresie orzekania kar i innych środków prawnokarnej reakcji, ale w oparciu o akta spraw karnych i repertoria sądowe prowadzone w Sądzie Rejonowym i Sądzie Okręgowym w Białymstoku oraz dane statystyczne Ministerstwa Sprawiedliwości przedstawiła problem sądowego wymiaru kary wobec sprawców przestępstw przewidzianych w art.275 k.k.

W zdaniu: „Interesująco przedstawia się kara pozbawienia wolności w wymiarze 1 miesiąca, gdyż częstotliwość jej orzekania w wypadku warunkowego zawieszenia jej wykonania jest proporcjonalna do jej alternatywy w postaci bezwarunkowego zawieszenia” (s.440) niewątpliwie omyłkowo Doktorantka użyła sformułowania -bezwarunkowe zawieszenie, mając na myśli karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania.

Pewną uwagę należy odnieść do sformułowania „orzekanych sankcji” (s.448). Sankcja stanowi część normy prawnokarnej, w której przewidziane są ujemne konsekwencje zrealizowania zachowania opisanego w dyspozycji. Te ujemne konsekwencje mają oczywiście postać kary. Pojęcie orzekania należy jednak odnosić nie do sankcji, ale do kary, która jest w sankcji przewidziana.

Rozdział XI rozprawy pt. „Przeciwdziałanie przestępstwu posługiwania się cudzym dokumentem tożsamości” ma inny charakter niż poprzedzające go rozdziały. W tej części rozprawy poruszone zostały kwestie, które w przypadku opracowań dotyczących konkretnych typów przestępstw mają istotne znaczenie. Sięgnięto tu bowiem do szeregu rozwiązań prawnych niemających charakteru prawnokarnego, których zadaniem jest przeciwdziałanie popełnianiu analizowanych typów przestępstw. Interesujące uwagi zawarto w paragrafie 3 ostatniego rozdziału rozprawy pt. „Możliwości i sposoby poprawy efektywności przeciwdziałania przestępstwu posługiwania się cudzym dokumentem tożsamości”. Doktorantka słusznie podkreśliła, że dla zapobiegania popełnianiu czynów sankcjonowanych w art.275 k.k. nie mają znaczenia technologiczne zabezpieczenia dokumentów. Skutecznych sposobów w tym zakresie należy zatem poszukiwać gdzie indziej. Zdaniem Doktorantki profilaktyce

przestępstw ujętych w art.275 k.k. służyć mogą m.in. kampanie reklamowe, których zadaniem byłoby uświadomienie konieczności dbałości o swoje dokumenty; działania edukacyjne i medialne uświadamiające, jakie zachowania mogą zachęcić potencjalnych sprawców do kradzieży dokumentów.

W podsumowaniu rozprawy Doktorantka dokonała weryfikacji postawionych w rozdziale I rozprawy problemów i hipotez badawczych. W zdaniu: „Przestępstwa posługiwania się cudzym dokumentem tożsamości stypizowane w rozdziale XXXIV kodeksu karnego, w art.275 § 1 i § 2 i poddane analizie stanowią występki zagrożone najczęściej alternatywnie karami o charakterze wolnościowym oraz karą do 2 lat pozbawienia wolności” (s.499) niepotrzebnie wystąpiło słowo „najczęściej”.

Mimo pewnych uwag krytycznych, recenzowana rozprawa doktorska stanowi oryginalne i wartościowe opracowanie analizowanej problematyki. Rozważania ujęte w rozprawie dowodzą, że Doktorantka posiadała umiejętność prowadzenia samodzielnej pracy naukowej i potrafi spojrzeć na badany problem wielowymiarowo. W szczególności empiryczna część rozprawy doktorskiej świadczy o gotowości podejmowania znacznego wysiłku badawczego. Z uwagi na to stwierdzam, że recenzowana rozprawa doktorska Pani mgr Emilii Płońskiej pt. „Przestępstwo posługiwania się cudzym dokumentem tożsamości - ujęcie prawne i kryminologiczne” spełnia wymogi przewidziane w art. 187 ust 1 i 2 ustawy z 20 lipca 2018 r.- Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 574 ze zm.). Wnoszę więc o dopuszczenie Pani mgr Emilii Płońskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.